

Tussen Brussel en Amsterdam: familienamen en migratie binnen het Nederlandse taalgebied

Ann Marynissen

1. Het verband tussen familienamen en migratie

Een tijdje geleden was het Leuvense verhuisbedrijf *Romulus*, genoemd naar de eigenaars ervan, druk in de weer met de verhuizing van de inboedel van een jong koppel. Men zou kunnen denken dat deze bijzondere familienaam, naar de betekenis vermoedelijk een latinisering van de naam *Rom(m)el*, een bijnaam voor iemand die veel lawaai maakt en druk doet (Debrabandere 2003: 1051), wel erg toepasselijk is voor mensen die de stiel van verhuizer uitoefenen. Maar dat is een foutieve redenering: men kan wel veronderstellen dat de eerste naamdrager een lawaaimaker was en daarom deze toenaam kreeg, maar op het ogenblik dat de naam wordt overgedragen op de volgende generatie, om tenslotte een erfelijk overdraagbare, vaste familienaam te worden, is hij semantisch leeg en heeft hij enkel nog een referentiële functie. Het is de Latijnse lawaaimakers overigens niet goed vergaan, want er woonden eind 1997 in België nog maar tien mensen die *Romulus* heetten en in Nederland is de naam helemaal niet bekend¹.

Als mensen verhuizen, nemen ze niet enkel hun hele hebben en houden mee, maar ook hun familienaam. Als die familienaam een nog lokaliseerbare nederzettingsnaam bevat, bv. *Van Os*, vertelt die naam terzelfdertijd iets over de plaats waar de eerste naamdrager vandaan kwam. Iemand die *Van Os* heet, moet een verre voorvader gehad hebben die ooit in *Os* gewoond heeft, maar die plaats op een bepaald ogenblik verlaten heeft. In

¹ Gegevens voor België: Rijksregister (NIS, 31-12-1997). Een spreidingskaart van deze en andere in België voorkomende familienamen kan worden gemaakt op de website: www.familienaam.be. Gegevens voor Nederland: PTT 1993 (website: www.familienaam.nl).

Het tijdschrift *Naamkunde* is de voortzetting van de *Mededeelingen* uitgegeven door de Vla. Top. Vereeniging te Leuven, jaargangen I (1925) - XXII (1946); van de *Mededeelingen* uitg. door de Vereniging voor Naamkunde te Leuven, jaargangen XXIII (1947) - XXV (1949) en van de *Mededeelingen* van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam, jaargangen XXVI (1950) - XLIV (1968).

De *Mededeelingen* werden opgericht in 1925 door H.J. VAN DE WIJER (1883-1969) voortgezet door H. DRAYE (1911-1983) en K. ROELANDTS (1984-1993).

Subsidiënten : Instituut voor Naamkunde & Dialectologie, Leuven.
Meertens Instituut, Amsterdam

REDACTIE

Voor Vlaanderen :

M. DEVOS, A. MARYNISSEN, J. VAN LOON

Voor Nederland :

R.A. EBELING, D. GERRITZEN, K.F. GILDEMACHER

REDACTIERAAD

W. BEELE, D.P. BLOK, F. CLAES, F. DEBRABANDERE, J. GOOSSENS, J.A. HUISMAN, P. KEMPENEERS, V. MENNEN, W.J.J. PIJNENBURG, A. QUAK, R. RENTENAAR, K. ROELANDTS, J. TAEDEMAN, W. VAN LANGENDONCK, W. VAN OSTA

Redactieadres : voor Vlaanderen : INSTITUUT VOOR NAAMKUNDE EN DIALECTOLOGIE
Blijde-Inkomststraat 21/II,
B-3000 LEUVEN - Tel. +32 16 32 48 18
e-mail : ann.marynissen@arts.kuleuven.ac.be

voor Nederland : MEERTENS INSTITUUT
Joan Muyskenweg 25
NL-1096 CJ AMSTERDAM - Tel. +31 20 462 85 00
e-mail : doreen.gerritzen@meertens.knaw.nl

Abonnementsprijs : 25 EURO per jaar voor particulieren, 30 EURO per jaar voor bibliotheken en instellingen

Alle bestellingen van *Naamkunde* en van de publicaties van het Instituut voor Naamkunde en Dialectologie te Leuven dienen te worden gericht aan het adres :

Uitgeverij Peeters, Bondgenotenlaan 153, B-3000 Leuven, tel. +32 16 23 51 70.

Betalingen worden voor Vlaanderen gedaan door overschrijving op postrekening 000-0425099-45 of op bankrekening nr. 330-0016770-43 (Uitgeverij Peeters, Leuven); voor Nederland op rekeningnummer 14 78 19 385 (Rabobank Oostburg). Giro van de bank : 129 682.

ISSN 0167-5357

zijn nieuwe omgeving werd hij Jan of Piet *Van Os* genoemd. Wanneer zijn kinderen zijn naam kregen en nog verder wegtrokken, bleven zij *Van Os* heten, waardoor deze naam zich verder kon verspreiden en eventueel frequent kon worden.

De lexicale motivering van een naam als *Van Os* wijst dus op migratie.

In deze bijdrage zal ik aan de hand van dit type namen het verschijnsel migratie binnen het Nederlandse taalgebied onderzoeken². De immigratie van grote groepen buitenlanders naar Nederland, die onomastisch af te leiden is uit namen als *Van Keulen*, *Van Aken*, *Oldenburger*, maar ook uit een reeks niet-Nederlandse namen die in Nederland en België vaste voet aan de grond gekregen hebben, blijft buiten beschouwing.

2. Geografische herkomstnamen

Familienamen als *Van Os*, *Van Mechelen*, *Van Brussel*, *Van Leijden*, *Vlieland*, die een nog lokaliseerbare nederzittingsnaam bevatten, behoren tot de categorie geografische herkomstnamen. Van elk van deze nederzittingsnamen kan een inwonersnaam worden gevormd, die in een aantal gevallen bewaard is in FN, bv. FN *De Mecheleer*, *Brusselaers*, *Leijenaar*, *Vlieland*.

Ook de familienamen die naar een (historische) streek verwijzen, maken deel uit van de groep geografische herkomstnamen, bv. *Van Brabant*, *Van Gelder*, *Stigt*, *Van Holland*, *Van Vlaanderen*. Ook bij de gebiedsnamen hoort een inwonersnaam, die meestal ook in FN bewaard is, bv. *Braber*, *Geldermans*, *De Stigter*, *Den Hollander*, *De Vlaeminck*³.

Ten slotte zijn er geografische herkomstnamen die naar een woonplaats verwijzen die niet precies lokaliseerbaar is, bv. *Van Acker*, *Verheijen*, *Vermeulen*, *Van de Ven*, *Van den Bos*, *Ten Berge*, *Uyttebroeck*. Het wonen nabij een landschappelijke entiteit als een akker, de heide, een molen, het veen, een bos, berg of moerassig broek gaf hier aanleiding tot naamvorming. Ook bij deze microtoposnamen zijn personificaties die als bewonersnamen dienst doen, gevormd, bv. FN *Akerman*, *Heymans*, *Mole-*

mans, *Venema*, *Bosschaert*, *Bergman*, *Broekstra*. Aangezien deze namen, met een microtoponiem als basis, geen migratie impliceren, worden ze hier buiten beschouwing gelaten.

2.1. De verspreiding van nederzittingsnamen als indicator van migratie binnen het taalgebied

Het fenomeen migratie is van alle tijden. Van oudsher verlieten mensen hun woonplaats om economische of ideologische redenen. Men ontvluchtte de armoede in de eigen streek, verhuisde om elders een (betere) baan te aanvaarden of hoopte op een beter leven in een van de grote steden. Ook ideologische motieven noopten mensen ertoe hun heil elders te zoeken: politieke strubbelingen en religieuze tegenstellingen deden in de loop van de geschiedenis tal van mensen op de vlucht slaan.

De studie van migratiebewegingen is het domein van gespecialiseerde historici. Ik zal aan de hand van de verspreiding van een aantal nederzittingsnamen waarin Nederlandse en Vlaamse steden en dorpen bewaard zijn, trachten het verband te leggen tussen migratie en naamgeving. Hierbij ga ik uit van de veronderstelling dat de verspreiding van dit lexicale naamtype grosso modo aangeeft in welke richting en over welke afstand migratie verliep.

2.1.1. West-Nederland

Heel wat West-Nederlandse steden hebben een FN opgeleverd, maar er zijn verschillen wat de frequentie van deze namen betreft. De FN (*Van*) *Amsterdam* en (*Van*) *Delft* zijn goed verspreid, maar (*Van*) *Rotterdam* en (*Van*) *Utrecht*⁴ zijn zeldzaam⁵. De naam *Van Amsterdam* komt overigens niet in heel Nederland voor, maar is geconcentreerd in de Randstad, niet al te ver van Amsterdam (**kaart 1: (Van) Amsterdam**).

⁴ De historische benaming van de huidige provincie Utrecht is *Stigt*. De FN *Van U(i)trecht* zal bijgevolg vaker een nederzittingsnaam zijn dan een gewestnaam.

⁵ Het voorzetsel *Van* wordt bij alle voorbeelden in de tekst tussen haakjes geplaatst als ook de voorzetselloze variant voorkomt.

² Over het gebruikte materiaal, de karteringsmethoden en de mogelijkheden van het computerondersteunde familienaamgeografisch onderzoek zie MARYNISSEN 1997.

³ Zie over deze categorie namen MARYNISSEN 2003.

Een dergelijk kaartbeeld geldt voor verschillende FN met West-Nederlandse stadsnamen aan de basis: de hoogste concentratie van de ervan afgeleide FN wordt bereikt in de omgeving van de plaatsnaam zelf, in een aantal gevallen is de naam in aangrenzende provincies verspreid. De randstedelijke FN (*(Van) Haarlem* en (*(Van) Velsen* komen ook voor in het Gelderse Rivierengebied; de namen (*(Van) Egmond* en (*(Van) Leiden* zijn het frequentst in Holland, maar hebben uitlopers naar Noord-Brabant en Gelderland toe. In het noordoosten en in het zuiden van Nederland worden familienamen die wijzen op afkomst uit West-Nederland, indien ze er al voorkomen, slechts in lage aantallen aangetroffen.

De verspreiding van hun geografische namen toont aan dat de Randstedelingen over het algemeen niet ver weggetrokken uit hun als welvarend bekend staande streek.

2.1.2. Oost-Nederland

De Oost-Nederlanders zijn vaker gemigreerd naar andere oorden. Dat blijkt naamkundig al uit de verspreiding van de familienamen die uitgaan op het Friese suffix *-stra*, bv. *Dijkstra*, *Hoekstra*, *Zijlstra*; het Groningse suffix *-sema*, bv. *Hoeksema*, *Wiersema*; de Drentse uitgang *-ing*, bv. *Oosting*, *Hoving* en het Overijsselse prefix *ter*, bv. *Ter Horst*, *Ter Haar*. Deze namen hebben tot op vandaag hun hoogste frequentie in hun oorsprongsgebied, maar ze zijn vaak uitgezwemd, in het bijzonder naar de Randstad toe. Vooral Friese namen zijn frequent in het noordwesten van Nederland.

Migratie van het noordoosten weg is op basis van de familienamen met een lokaliseerbare noordoostelijke geografische naam erin moeilijker vast te stellen, omdat dit lexicale motiveringstype weinig frequent is in het noordoosten van Nederland. Er zijn geen FN die teruggaan op plaatsnamen als *Winschoten*, *Delfzijl*, *Drachten*, ofwel zijn ze laagfrequent, zoals de FN *Van Leeuwarden*, (*(Van) Zwolle*, *Van Coevorden*, (*(Van) Almelo*, *Enschede*, (*(Van) Winterswijk*.

Slechts enkele oostelijke plaatsnamen leveren courante FN op⁶: *Van Staveren*, (*(Van) Dokkum*, *Sneek*, (*(Van) Groningen*⁷, (*(Van) Deventer*, (*(Van) Zutphen*, (*(Van) Apeldoorn*, (*(Van) Assen*, (*(Van) Arnhem* (**kaart 2: (Van) Deventer**). Bij de verspreiding van die namen is migratie in westelijke richting vast te stellen. Met uitzondering van (*(Van) Assen* zijn deze namen frequenter in het westen van Nederland dan in de omgeving van de plaats-

⁶ De FN *Van Kampen* zou kunnen worden toegevoegd aan dit rijtje courante oostelijke geografische namen, maar we laten de naam buiten beschouwing omdat hij topografisch meerduidig is.

⁷ De FN *Van Groningen* is lexicaal ambigu: hij kan zowel refereren aan de stad als aan het gewest. In het laatste geval kan de naam niet ouder zijn dan 1595, omdat de Staten-Generaal toen pas beslisten dat de Stad en de Ommelanden van Groningen één gewest zouden uitmaken (RENTENAAR 1990: 70).

naam zelf, hetgeen afwijkt van wat we vastgesteld hebben voor de West-Nederlandse nederzettingenamen.

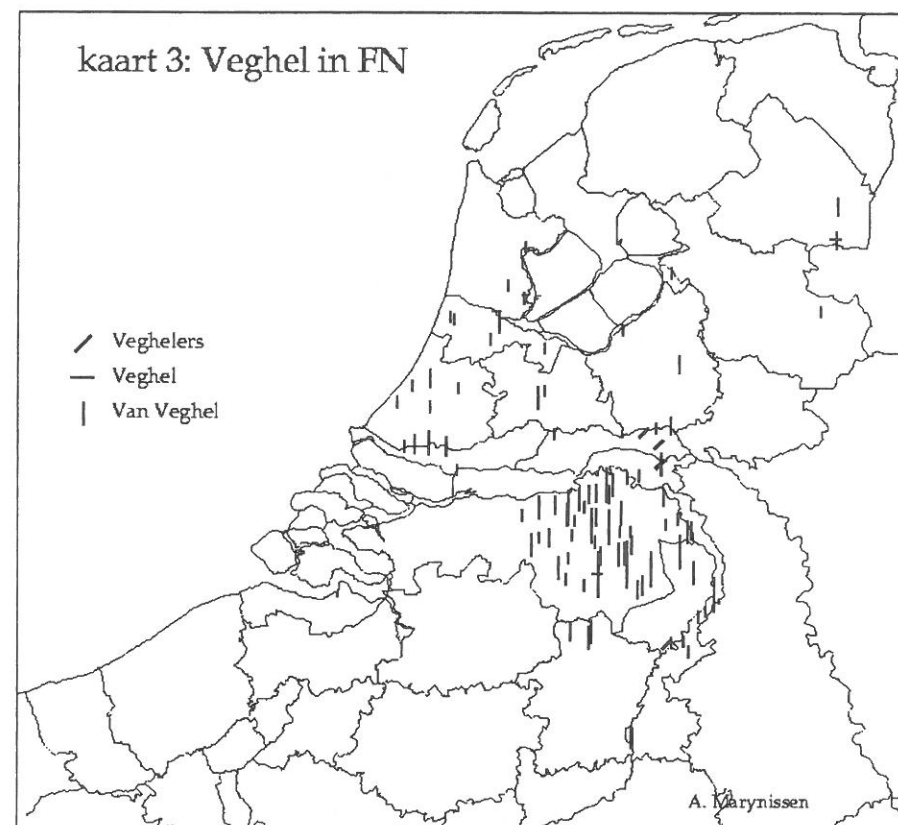
De Oost-Nederlandse geografische namen tonen een migratiebeweging van zijn naamdragers naar het westen van Nederland toe.

2.1.3. Zuid-Nederland

Met de naam *Van Arnhem* zijn we een eind naar het zuiden opgeschoven, waar geografische nederzettingenamen een echt modeverschijnsel zijn geweest. Het oosten van Noord-Brabant en het westelijke deel van het Gelderse Rivierengebied vormen het kerngebied van lexicaal op deze wijze gemotiveerde namen. Er zijn in dit gebied honderden FN die teruggaan op

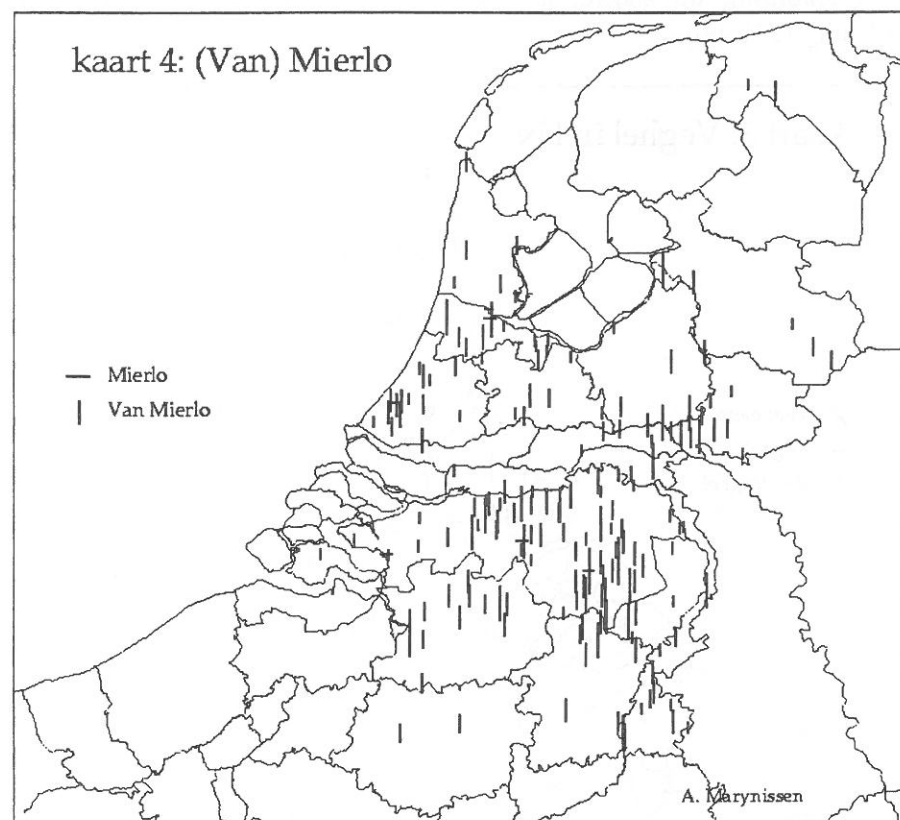
een lokaal toponiem, zo bleek al uit de studies van Heeroma (1972) en Buitenhuis (1972) over Noord-Brabantse herkomstnamen en van Ebeling (1970) over Gelderse herkomstnamen, alle gebaseerd op het namenmateriaal van de Nederlandse volkstelling anno 1947, dat integraal is uitgegeven in het Nederlands Repertorium van Familienamen (1963-1988).

Heeroma stelde bij de meeste Noord-Brabantse herkomstnamen migratie over korte afstand vast (Heeroma 1972: 23). Ook Ebeling, die de FN die zijn afgeleid van Gelderse bewoningskernen verzamelde, stelde dat er te allen tijde meer migraties over korte afstand dan over lange afstand zijn geweest. De immigranten in de Gelderse gemeenten waren voor het merendeel afkomstig uit andere, niet te ver afliggende Gelderse gemeenten (Ebeling 1971: 60).

Hun beider vaststellingen zijn een halve eeuw later nog geldig. Ook in mijn recenter materiaal zijn heel wat Brabantse nederzettingsnamen het best verspreid in Noord-Brabant zelf, bv. *(Van) Veghel/Veggelers*, *(Van) Boxtel*, *(Van) Zundert* (**kaart 3: Veghel in FN**). Buiten hun oorsprongsprovincie, de bakermat van deze namen, komen ze voor in het noordwesten van Nederland en in mindere mate bereiken ze Nederlands Limburg en het noorden van België. Ook de FN met lokale Gelderse nederzettingsnamen komen in eerste instantie voor in de directe omgeving van de plaatsnaam, maar ze duiken ook stevast op in het Rivierengebied en in de Randstad, bv. *Van Beuningen*, *(Van) Ijzendoorn*, *(Van) Maurik*, *Van Gameren*.

Bij zeer productief geworden namen zoals *Van Os*, *Van Schaik* en varianten stelde Heeroma een migratiestroom van zuidoost naar noordwest vast, die

gericht is op Amsterdam en omgeving. Hij bracht er de op het noorden gerichte 'Brabantse expansie', een begrip uit de Nederlandse taalgeschiedenis, mee in verband (Heeroma 1972: 29). Het aantal naamdragers *Van Schaik*, *Van Os*, *Van Dongen*, in 1947 al hoogfrequente namen, is een halve eeuw later nog toegenomen. Het verspreidingsgebied van deze namen is echter nauwelijks gewijzigd: ze zijn nog steeds het talrijkst in Oost-Noord-Brabant en de hele Randstad. Ze komen ook, vaker dan in 1947 het geval was, her en der verspreid voor in de noordoostelijke provincies, maar van een opmars in noordoostelijke richting is beslist geen sprake.

De Noord-Brabantse nederzettingsnamen reiken vaak ook een eindje naar het zuiden, waar ze de Belgische grens oversteken, die op het ogenblik van de familienaamvorming nog niet bestond, bv. *(Van) Mierlo*, *(Van) Gool*, *(Van) Gemert*, *Van Gils*, *(Van) Oorschot*, *(Van) Eindhoven*, *(Van) Tilburg*, *(Van) Helmond* en varianten (**kaart 4: (Van) Mierlo**). In de verspreiding van deze FN worden de grenzen van het historische hertogdom Brabant weerspiegeld.

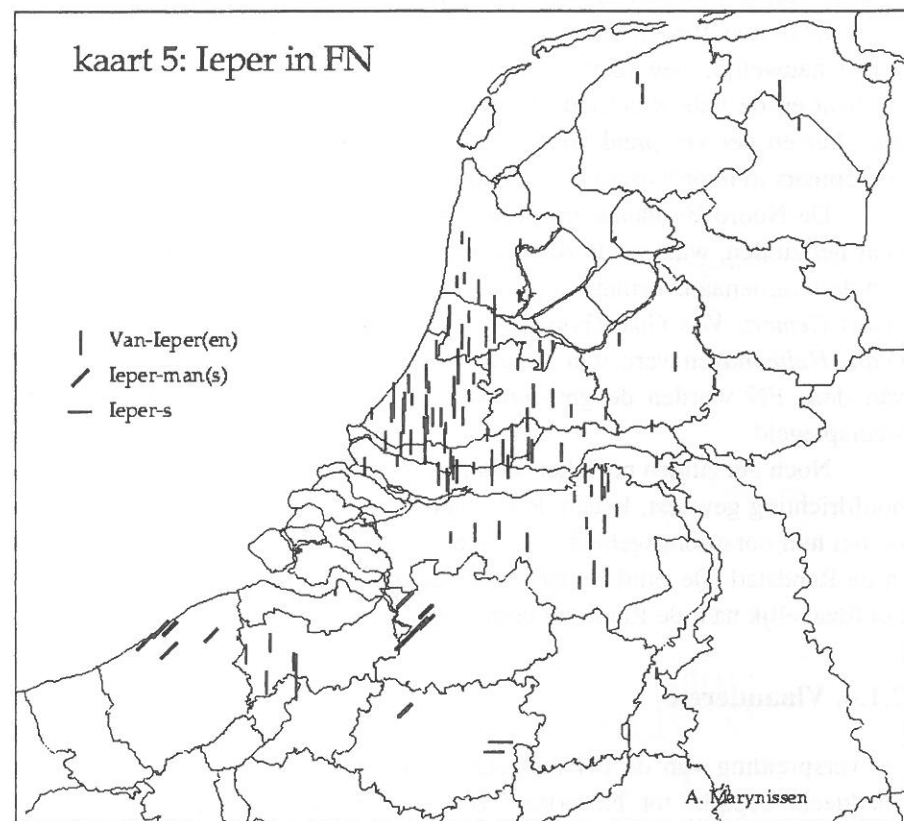
Noch het zuiden noch het oosten is binnen Nederland de migratorische hoofdrichting geweest. Indien de Brabantse en Gelderse nederzettingsnamen buiten hun oorsprongsgebied verspreid zijn, zijn ze het frequentst geworden in de Randstad. De Zuid-Nederlanders die hun heimat verlaten hebben, zijn hoofdzakelijk naar de Randstad getrokken, zo blijkt uit hun familienamen.

2.1.4. Vlaanderen

De verspreiding van de FN met een Nederlandse nederzettingsnaam blijft goeddeels beperkt tot Nederland zelf, met uitzondering van de Noord-Brabantse namen, die in het historische verband van het hertogdom Brabant gezien moeten worden. Maar het omgekeerde geldt niet: een aantal Vlaamse stadsnamen zijn in Nederland wel verspreid, bv. *(Van) Antwerpen*, *(Van) Brussel* en varianten, *Van T(h)ienen*, *(Van) Yper(en)* en varianten ⁸ (**kaart 5: Ieper in FN**). Deze Vlamingen zijn naar Noord-Brabant en verder naar de Randstad getrokken. Het is mogelijk dat de bekende 16de- en 17de-eeuwse

⁸ De FN *Van Gent*, *Van Aalst*, *Van Brugge(n)* en *Van Leuven*, *Van Hasselt*, *Van Tongeren* zijn meerduidelijk: zowel in Nederland als in Vlaanderen zijn er een of meer plaatsnamen *Gent*, *Aalst*, *Brugge(n)*, *Leuven*, *Hasselt*, *Tongeren*.

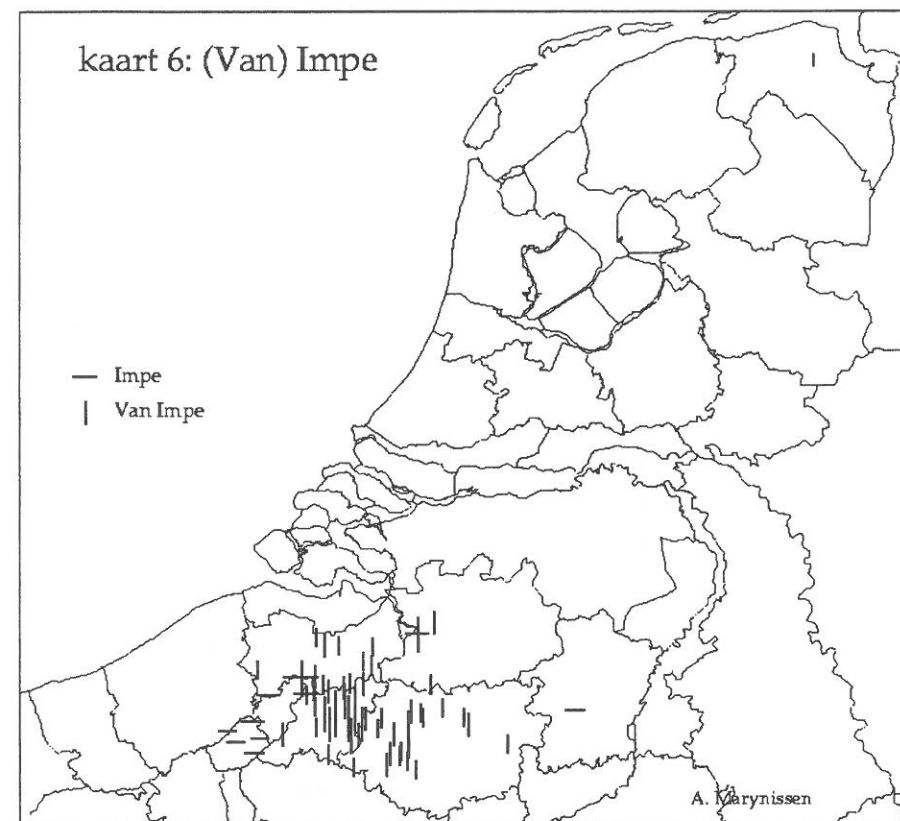
migratie van tienduizenden zuiderlingen naar het noorden om politieke, economische en religieuze redenen hier nog in de moderne familienaamgeving tot uiting komt.

De meeste Vlaamse FN met een gemeentenaam hebben echter een lokale verspreiding, die wijst op migratie over een korte afstand, bv. (Van) Aerschot, (Van) Impe, Van Lierde, (Van) Landegem, Van Petegem, Van Bellegem, (Van) Buggenhout, (Van) Wezemaal en vele andere (kaart 6: (Van) Impe).

Het stereotiepe kaartbeeld bij deze nederzettingenamen, meestal verspreid in een straal van dertig tot vijftig km rond de plaats van herkomst, bevestigt mijn eerdere vaststelling dat de Vlaming honkvast is; hij blijft bij voorkeur wonen in zijn geboortestreek. Op het merendeel van de versprei-

dingskaarten van Belgische familienamen tekent zich een kerngebied af met een opvallende concentratie van de naam, waar de bakermat van de naam ligt. Toch zijn van elke naam wel naamdragers te vinden buiten het oorsprongsgebied. Zo oefenen de grote steden altijd een zekere aantrekkingskracht uit. Maar de migranten worden in hun nieuwe woonplaats gewoonlijk niet meteen zeer talrijk, zodat de meeste naamkaarten een homogeen verspreidingsbeeld te zien blijven geven (zie Marynissen 1997: 29-30).

Ook op de kaarten met de verspreiding van Nederlandse namen is doorgaans een kerngebied zichtbaar, maar er is meer migratie, in de eerste plaats naar de Randstad Holland, in mindere mate ook naar andere streken in Nederland.

kaart 7: Helmond in FN

2.2. Morfosyntactische variatie in nederzettingsnamen: vijf types

De meeste nederzettingsnamen die ik onderzocht heb, hebben twee varianten: een vorm mét en een vorm zonder voorzetsel, bv. FN *Van Delft/ Delft*, *Van Amersfoort/ Amersfoort*, *Van Amsterdam/ Amsterdam*, *Van Leiden/ Leiden*, *Van Helmond/ Helmond*, *Van Buggenhout/ Buggenhout*, *Van Meirhaghe/ Meirhaghe* enz. De voorzetselloze variant is altijd minder frequent dan de vorm met voorzetsel en, wat Nederland betreft, geografisch opvallend vaak vertegenwoordigd in Holland, een gebied dat bekend staat voor zijn korte, eenstammige namen, vgl. eigenschapsnamen als *Smal*, *Oud* en *Vet*, diernamen als *Kat*, *Duif*, *Schol* en *Zalm*, indirecte beroepsnamen als *Mes* en *Schaaf*.

Ook in Vlaanderen zijn geografische namen die formeel gelijk zijn aan het grondwoord, als ze voorkomen, verspreid in het westen, bv. FN *Meirhaeghe*, *Impe*, *Steenkiste*. Dit morfologische type reikt over de lexicale groepen heen, vergelijk de westelijke FN *Rombout* en *Albrecht* (patronymica), *Snoeck* en *Vincke* (diernamen), *Smet* en *Temmerman* (beroepsnamen).

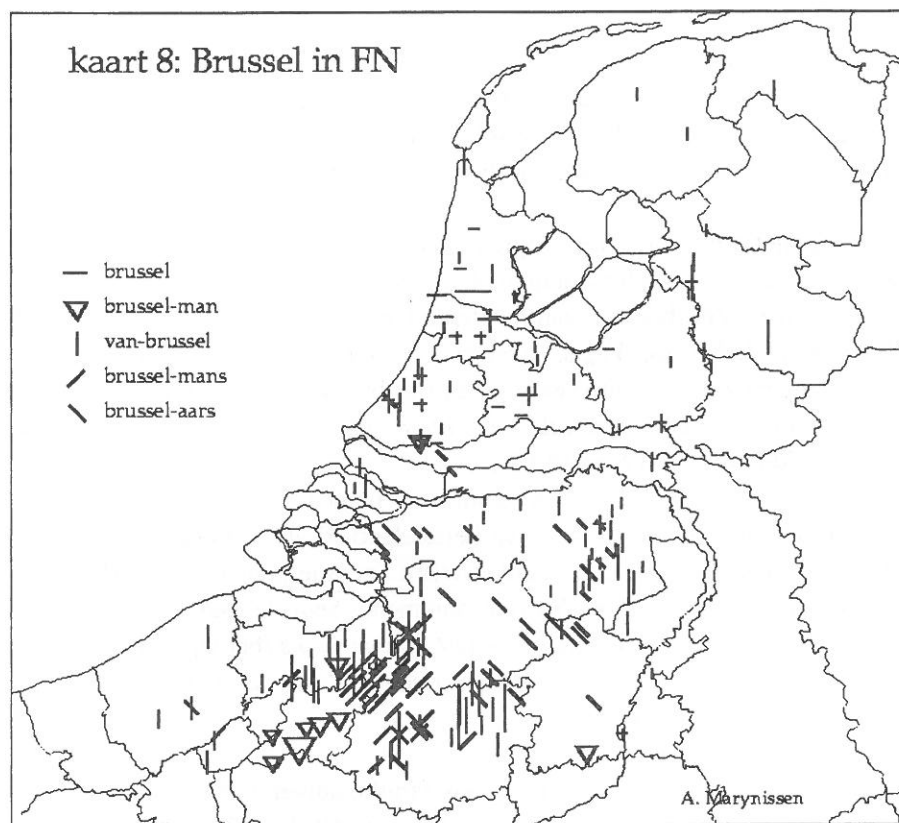
In het zuidoosten verschijnen gegenitiveerde plaatsnamen als FN. Ze zijn geografisch complementair met de westelijke voorzetsel- en uitgangsloze vormen. Voorbeelden van dit derde morfosyntactische type zijn de FN *Helmonds*, *Tilburghs*, *Vugts*, *Gemerts*, *Kessels*. Evenals hun uitgangsloze tegenhangers zijn gegenitiveerde geografische namen altijd minder frequent dan de vormen met voorzetsel: *Van Helmond*, *Van Tilburg*, *Van Vugt*, *Van Gemert* (kaart 7: *Helmond in FN*).

De verspreiding van geografische namen bevestigt mijn eerdere karakterisering van het westen van het taalgebied als een nominatiefgebied, dat contrasteert met een zuidoostelijk genitiefgebied, bv. *Rombout/ Rombouts*, *Albrecht/ Albrechts* (patroniemen), *Snoeck/ Snoecks*, *Mol/ Mols* (diernamen), *Smet/ Smets*, *Temmerman/ Timmermans* (beroepsnamen), *Jong/ Jongen*, *Groot/ Grooten* (eigenschapsnamen), *Helmond/ Helmonds*, *Tilburg/ Tilburgs* (nederzettingsnamen).

Ten slotte kunnen van plaatsnamen ook familienamen worden gevormd door woordvormingsprocédés als samenstelling en afleiding. Bij de onderzochte nederzettingsnamen gebeurt dit op tweeërlei wijze: door samenstelling met het personificerende suffix *-man* (bv. FN *Beersmans*, *Brusselmans*) en door suffigering met *-er/-aar* (bv. FN *Veggelers*, *Leijenaar*), waardoor een inwonersnaam ontstaat. Bij beide types komt de persoon, afkomstig van of inwoner van de genoemde plaats, op de voorgrond te staan.

Beide types kunnen zowel bij de nominatief- als bij de genitiefnamen worden ingevoegd, bv. *Yperman* (nom.) / *Ipermans* (gen.), *Leijenaar* (nom.), *Poppelaars* (gen.). Welke casus verschijnt, is gecorreleerd met de verspreiding. Vormen op *-man* en *-aar/-er* horen thuis in het westelijke nominatiefgebied (FN *Brusselman*, *Kesselaar*), ten oosten van de genitiveringslijn hebben deze namen een genitiefmorfeem (FN *Brusselmans*, *Brusselaers*, *Kesselaers*) (kaart 8: *Brussel in FN*).

kaart 8: Brussel in FN

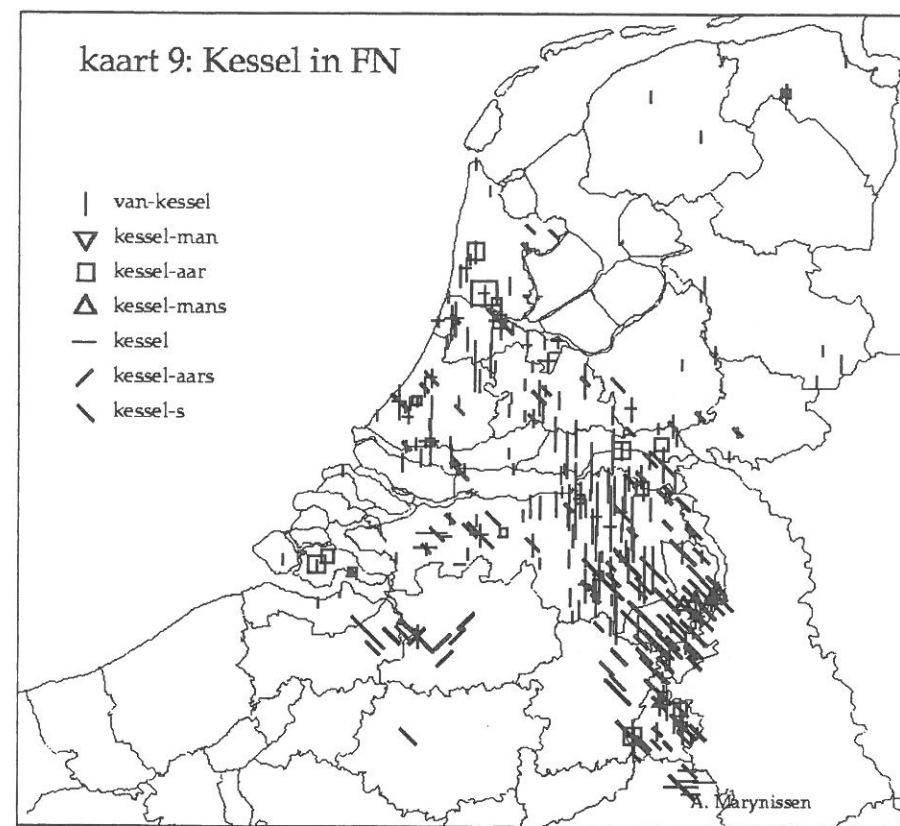

Dat heel wat (Noord-)Brabantse en Gelderse nederzettingen naast de voorzetselvorm een variant op *-mans* hebben, heeft te maken met de populariteit van dit lexicaal naamtype in het zuiden en oosten van Nederland. In dit gebied zijn er honderden FN die teruggaan op een lokaal toponiem (zie 2.1.3). De volgende namenparen uit ons materiaal illustreren deze vormvariatie: *Van Berkel/ Berkelmans*, *Van Kessel/ Kesselmans*, *Van Oerle/ Oerlemans*, *Van Bakel/ Bakelmans*, *Van Beers/ Beersmans*, *Van Mechelen/ Mechelmans*, *Van Brussel/ Brusselman(s)*, *Van Yper/ Yperman(s)*. De samengestelde vormen zijn in de regel minder frequent dan de voorzetselverbindingen.

Dat laatste geldt ook voor de van nederzettingen afgeleide inwonersnamen, bv. *Brusseleers*, *Alphenaar*. Bij de inwonersnamen tekent er zich geen geografisch kerngebied af, maar hun optreden is wel fonetisch

geconditioneerd: dit morfologische type komt enkel voor bij plaatsnamen die uitgaan op een onbeklemtoonde syllabe, bestaande uit een sjwa, gevolgd door een liquida: *Brussel* (FN *Brusseleers*), *Leiden* (FN *Leijenaar*), *Alphen* (FN *Alphenaar*), *Mechelen* (FN *Mechelaere*, *De Mecheleer*), *Poppel* (FN *Poppelaars*), *Veghel* (FN *Veggelers*), *Kessel* (FN *Kesselaar*, *Kesselaers*).

kaart 9: Kessel in FN

2.3. Grammaticische motivering van nederzettingen

Van een nederzettingnaam kan morfologisch op vijf manieren een familienaam worden gevormd. Bij de FN gevormd met de plaatsnaam *Kessel* zijn deze vijf types voorhanden (kaart 9: *Kessel in FN*).

1. voorzetsel + plaatsnaam = FN
2. plaatsnaam = FN
3. plaatsnaam + genitiefmorfeem = FN
4. plaatsnaam + *-man(s)* = FN
5. plaatsnaam + *-aar(s)/-er(s)* = FN (inwonersnaam)

Deze morfosyntactische varianten sluiten aan bij drie mogelijke casusverhoudingen: locatief (L), nominatief (N), genitief (G).

Prototypische casus: L (locativering) (FN *Van Kessel*)

Mogelijke casus buiten de woordvorming: N/G (FN *Kessel* / *Kessels*)

Mogelijke casus bij woordvorming: N/G (FN *Kesselmans*, *Kesselaar* / *Kesselaers*)⁹

De prototypische casusverhouding bij nederzettingsnamen is de locatief. De locatief werd in vroegere fasen van de Germaanse talen door eigen casusuitgangen uitgedrukt, maar op het ogenblik van het ontstaan van de FN is hij al vervangen door een syntactisch procédé: de voorzetselverbinding (Goossens 1995: 7).

De algemeen verspreide voorzetselgroep met *van* + plaatsnaam (type 1) is de dominante manier om het lexicale motief herkomst in een FN uit te drukken (*vanwaar* ?). Bij de minder courante types 2 en 3 staat niet de herkomst uit een plaats, maar de plaatsnaam zelf op de voorgrond (*waar* ?).

Bij type 4 en 5, die ontstaan door woordvorming, verschuift het onomasiologisch perspectief naar de persoon (*wie* ?), hetzij door personificatie met *-man(s)* (type 4), hetzij door de vorming van een inwonersnaam (type 5).

De grammatische motivering van nederzettingsnamen sluit aan bij het patroon van de gebiedsnamen, bv. FN *Van Brabant*, *Brabant*, *Brabants*. Maar in tegenstelling tot het bij gebiedsnamen courante type inwonersnaam (bv. FN *De Brabander*, *Brabers*, *Brabander*) is conceptualisering als een inwonersnaam bij nederzettingsnamen niet het dominante type (zie Marynissen 2003).

⁹ Schema: naar GOOSSENS 1995: 8.

3. Conclusie

Uit de verspreiding van FN waarvan de lexicale motivering op migratie wijst, kunnen we besluiten dat het noordwesten van Nederland, waar sinds de Gouden Zeventiende Eeuw het economische, culturele en politieke centrum van Nederland ligt, aantrekkingskracht heeft uitgeoefend op zuiderlingen én noorderlingen. Op zich is dit geen verrassende conclusie. Ze impliceert én bevestigt dat FN historische verhoudingen weergeven.

Zowel in Vlaanderen als in Nederland is migratie over een korte afstand gebruikelijker dan migratie over een lange afstand. De Vlaming is honkvast: hij blijft bij voorkeur wonen in zijn geboortestreek. De Nederlander is iets vaker verhuisd, maar niet naar alle windstreken. Als hij migreert, vestigt hij zich bij voorkeur in de Randstad Holland.

De morfosyntactische variatie bij nederzettingsnamen (vijf types met eigen verspreidingsgebied) weerspiegelt de grammatische motivering van de naamvormen. De locatiefverhouding, uitgedrukt door middel van een voorzetselverbinding, is bij deze groep namen de prototypische casusverhouding (FN *Van Kessel*). Andere mogelijke patronen zijn naamvorming zonder voor- of toevoeging van enig grammatisch morfeem (nominatief) en genitivering (FN *Kessel*, *Kessels*). Bij woordvorming zijn personificatie met *-man/-man(s)* en de vorming van een inwonersnaam op *-aar(s)/-er(s)* mogelijk (nominatief/genitief) (FN *Brusselman(s)*, *Kesselaar(s)*, *Veggelers*).

Literatuur

- Buitenhuis, H. (1972), Concentraties van herkomstnamen, speciaal in Noord-Brabant. In: H. Buitenhuis & K. Heeroma, *Noordbrabantse herkomstnamen*. Bijdragen en mededelingen van de Commissie voor Naamkunde en Nederzettingsgeschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam XXVII. Amsterdam: Noord-Hollandische Uitgeversmaatschappij.
- Cottaer, A., J. Lucassen & L. Lucassen (1998), *Van over de grens. Gids voor lokaal historisch onderzoek naar immigratie in Nederland*. Utrecht: Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Debrabandere, F. (2003), *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*. Grondig herziene en vermeerderde uitgave met medewerking van dr. Peter De Baets. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij L.J. Veen.

Ebeling, R.A. (1970), Gelderse herkomstnamen in Gelderland. In: *Driemaandelijke Bladen* 22, 109-125.

Goossens, J. (1995), Motiefgeografie van Nederlandse familienamen. In: *Naamkunde* 27, 1-31.

Heeroma, K. (1972), De verspreiding van een groep herkomstnamen uit het noordoosten van Noord-Brabant. In: H. Buitenhuis & K. Heeroma, *Noord-brabantse herkomstnamen*. Bijdragen en mededelingen van de Commissie voor Naamkunde en Nederzettingsgeschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam XXVII. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij.

Marynissen, A. (1997), Waar komt mijn familienaam voor? Automatische kartering van de geografische spreiding van (types) familienamen in het Nederlandse taalgebied. In: *De Aardrijkskunde* 21, nr. 3, 25-38.

Marynissen, A. (2003), De Brabander, Brabers of Van Brabant? Over de lexicale en grammatische motivering van Nederlandse inwoners- en gebiedsnamen. Te verschijnen in *Leuvense Bijdragen* 2003.

Nederlands Repertorium van Familienamen. Uitgegeven door het P.J. Meertens-Instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen onder redactie van P.J. Meertens, H. Buitenhuis en E.N. Palmboom. I-XIV. Assen, Van Gorcum / Zutphen, De Walburg Pers, 1963-1988. Deel VIII: Gelderland. Ingeleid door K. Heeroma en R.A. Ebeling. Assen, 1971.

Rentenaar, R. (1990), *Groeten van Elders. Plaatsnamen en familienamen als spiegel van onze cultuur*. Naarden.

INHOUD

VAN DE 34STE JAARGANG (2002)

aflevering 2

Symposium: 'De naamkunde als interdisciplinaire wetenschap'

22 november 2002, Meertens Instituut Amsterdam

Inleiding

HANS BENNIS, Naamkunde als discipline 129-135

Namen in historische bronnen

ROB RENTENAAR, Plaatsnamen in historische bronnen 137-148

GERRIT BLOOTHOOFT, Koppeling van historische gegevens op naam.....149-159

Namen in literatuur

WILLEM KUIPER, Lunette van Brabais. De herkomst van een hoge adellijke eregaste bij het slottoernooi in de *Ferguut* 161-170

KARINA VAN DALEN-OSKAM, Lolita's les. Persoonsnamen in *Lisa's adem* van Karel Glastra van Loon 171-203

Veldnamen en bodemgesteldheid

MAGDA DEVOS, Betekenis en motivering van enkele diernamen in de microtoponymie 205-224

LOES MAAS, De relatie tussen veldnamen en de bodemgesteldheid: enkele steekproeven uit Oost-Nederland 225-237

Familienamen en migratie

ANN MARYNISSEN, Tussen Brussel en Amsterdam: familienamen en migratie binnen het Nederlandse taalgebied 239-256

RUDOLF EBELING, "Nicht unbedeutende Wanderungen". Sporen van de zogenaamde Hollandgängerei in het 20ste-eeuwse familienamenbestand van de drie noordelijke provincies 257-269